

Parkovna baština Opatije u urbanističkom kontekstu grada

Dunatov, Ena

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:363480>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Sveučilišna avenija 4, Rijeka

Završni rad

PARKOVNA BAŠTINA OPATIJE U URBANISTIČKOM KONTEKSTU GRADA

Student: Ena Dunatov

Godina: 3.

Studijske grupe: EJK/PU

Mentor: dr. sc. Julija Lozzi – Barković, red.prof.

Rijeka, 14.09.2017.

Sadržaj

SAŽETAK	B
UVOD	1
POVIJEST GRADA	1
Srednji vijek i rani novi vijek.....	1
19. stoljeće.....	2
20. stoljeće.....	3
RAZVOJ GRADA I PRVI PERIVOJI U 19. ST.	4
RAZVOJ GRADA I PRVI PERIVOJI U 20. ST.	7
GRADSKI PERIVOJI U OPATIJI	10
Perivoj Angiolina	11
Perivoj Sv. Jakova.....	13
Perivoj Margarita	15
Perivojni trg na Slatini	16
PERIVOJI U DRUGIM MEDITERANSKIM GRADOVIMA.....	17
ZAKLJUČAK	19
POPIS LITERATURE	21
PRILOZI	22

Sažetak

Jedan od gradova koji se nalazi na pitoresknoj jadranskoj obali je Opatija. Na prostoru Kvarnera, smješten podno Učke grad je dobio naziv prema benediktinskom samostanu osnovanog u 15. stoljeću. Danas je na tom mjestu crkva sv. Jakova. Nalazi se uz lučki grad Rijeku od kuda su građani dolazili posjetiti Opatiju još kad je bila dio kastavskog feuda. U srednjem vijeku prevladavao je šumovit krajolik na brežuljkastom terenu, a zelene uređene površine bili su vrtovi kuća. Prvi perivoj se uređuje ispred *Vile Angioline* 1845. godine, prostora u blizini samostana i morske obale. U zlatnom razdoblju razvoja grada krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća grade se hoteli, vile, šetnica lungomare, uređuje se infrastruktura i perivoji. Sve u svrhu nastanka važnog turističkog grada Austro-Ugarske Monarhije, najviše pod financijskom potporom Društva Južnih željeznica. Kao nastavak građevina u stilu historicizma i secesije nastaju gradski i privatni perivoji: perivoj *hotela Stephanie*, perivoj *Bulgaria*, perivoj sanatorija *Quisisana*, perivoj u uvali Lipovica, perivoj *vile Minach*, perivoj *Franje Josipa I.*, perivojni trg na Slatini, perivoj *Esperia* i drugi. Gradski perivoji nalaze se ili uz morsku obalu ili u drugom pojasu grada između današnje Ulice maršala Tita i Nove Ceste. U 20. stoljeću mnogi su preoblikovani bez stilskih karakteristika, a jedino nekadašnji park *Franje Josipa I.* ima obilježja romantizma. Perivoji su bila mjesta odmora, društvenih okupljanja i imali su zdravstvenu ulogu, posebice važna jer je grad bio proglašen klimatskim lječilištem. Na jadranskoj obali javljaju se i drugi turistički gradovi s perivojima koji određuju vizuru i ambijent grada kao Crikvenica, Mali Lošinj i Veli Lošinj.

Ključne riječi: Opatija, jadranska obala, samostan, 19. i 20. stoljeće, turizam, Austro-Ugarska Monarhija, perivoji, historicizam, klimatsko lječilište

Uvod

Na hrvatskoj obali Jadrana u podnožju planine Učke i na obali Riječkog zaljeva razvio se grad Opatija. Danas pripada makroregiji Sjeverno Hrvatsko primorje te prema svom geoprometnom položaju Kvarneru, koji se nalazi na sjecištu puteva iz kontinentalne Hrvatske, Istre i Dalmacije. U europskom kontekstu služi kao poveznica Srednje Europe s Mediteranom te su njezine povijesne prilike pod utjecajem ta dva kulturna kruga.¹ Njezina umjerena mediteranska klima s blagim zimama, šumovitost padine Učke, nerazvedena obala i čisto, relativno toplo more bili su ključni privlačni faktori za njen razvoj kao turističkog odredišta.² Grad je nastao spajanjem raznih naselja i obuhvaća Volosko. Danas je Opatija poznata kao grad hotela, austrougarskih vila i parkova te je turizam i dalje vodeća gospodarska grana. Vrhunac njenog razvoja kao turističkog grada smatra se kraj 19. stoljeća i početak 20. stoljeća, vrijeme pojave modernog društva koje ima kapital za uživanje u praznicima i uslužnim ponudama raznih mediteranskih gradova.

Povijest grada

Srednji vijek i rani novi vijek

Za razumijevanje parkovne baštine Opatije potrebno je poznavati povijest razvoja grada, potrebe njezinih stanovnika i političke okolnosti. U regiji gdje se grad nalazi poznato je da su obitali Liburni, a prostor je postao dio kraljevine Petra Krešimira IV. 1063. godine.³ Šire opatijsko područje bilo je dio feuda pod nazivom Kastavska gospoštija u 14. stoljeću, uključujući samostan sv. Jakova, prema kojem je grad dobio ime.⁴ Pretpostavlja se da su samostan podignuli benediktinci iz furlanske opatije sv. Petra u Rosazzu u 15. stoljeću, a pouzdan izvor o postojanju građevine je bula pape Nikole V. iz 1453. godine.⁵ Uz crkvu je bilo groblje i lučica Portić koja postoji i danas. Naselje se širi sredinom 16. stoljeća kada riječki augustinci preuzimaju posjed opatije.⁶ Na temelju sudskih sporova, kastavskog Statuta

¹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ, Opatija: urbanistički razvoj i perivojno naslijeđe, Rijeka, 2004., 15.

² KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 16-17

³ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 22.

⁴ PETAR TRINAJSTIĆ, Opatija – Hrvatska, Opatija, 1994., 21.

⁵ AMIR MUZUR, Kako se stvarala Opatija, Zagreb, 1998., 19., 25-26

⁶ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 24.

i sličnih dokumenata može se zaključiti da je u okolici samostana bilo 13 obitelji.⁷ Veći broj doseljenika došao je 1550ih i 1560ih s područja Furlanije, preko prometnice koja je vodila od Trsta do Rijeke pa posebno do Kastva. Podrijetla obiteljskih imena ukazuju i na druge stanovnike koji su došli iz okolnih brda, iz Slovenije i mletačkog dijela Istre.⁸ Najstariji katastarski plan grada je iz 1820. godine koji ukazuje na granicu s Voloskom kod potoka Tomaševac te potok Vrutki kao najgušće naseljen, zapadni dio. Priobalni put vodio je od Voloskog do crkve te je bila bitna poveznica uzbrdo prema Veprincu. Glavna ulica kod današnje tržnice pružala se do kulturnog doma Zora, malo drukčijim putevima nego danas.⁹ Veći broj stanovnika živio je iznad kasnije sagrađene Nove ceste, na dijelovima zvanim Jelenkina Vas i još sjevernije Strojbarići.¹⁰ Stanovništvo je radilo u vrtovima svojih skromnih kamenih kuća, bavilo se ribarstvom, uzgojem ovaca. Pomorstvo postaje glavni izvor prihoda u 18. stoljeću, kada se posebice razvijaju Volosko i Rijeka. Opatijci vode težački način života, muškarci kao mornari i žene kao tkalje, a odmor od rada im pružaju društveni rituali i gostionice.¹¹ Na prijelazu u 19. stoljeće radi ekonomske moći koje pruža pomorstvo grade se reprezentativne kapetanske kuće u Voloskom te je tada kao administrativno središte bilo puno većeg značaja od Opatije.¹²

19. stoljeće

U 19. stoljeću na opatijskom području javljaju se značajne društvene, gospodarske i urbanističke promjene. U prvoj polovici stoljeća značajna je izgradnja obalne ceste Rijeka-Volosko-Opatija, točnije 1838. godine.¹³ Stanovnici lučkog i industrijskog grada počeli su posjećivati okolna mjesta za odmor od gradske buke i poslova. Bogati riječki trgovac Iginio Scarpa slijedio je istu zamisao i dao izgraditi ljetnikovac u Opatiji.¹⁴ Prema preminuloj supruzi ljetnikovac je nazvao *Vila Angiolina* koja se danas smatra glavnim simbolom opatijskog turizma.¹⁵ Ugodan ambijent i gostoljubivost vlasnika privlačilo je mnoge goste kao što je ban Josip Jelačić i austrijska kraljica Marija Ana koja je svojim boravkom privukla kasnije posjete bečke aristokracije.¹⁶ Ključan faktor u daljnjem razvoju grada koji je

⁷ AMIR MUZUR (bilj. 6), 39-40

⁸ AMIR MUZUR (bilj. 6), 41-44

⁹ AMIR MUZUR (bilj. 6), 57-58

¹⁰ AMIR MUZUR (bilj. 6), 69.

¹¹ AMIR MUZUR (bilj. 6), 75-79

¹² KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 29.

¹³ Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest/> (27.05.2017.)

¹⁴ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, Kvarnerska kupališna baština: nestala kupališta s kraja 19. i početka 20. stoljeća, Opatija: Hrvatski muzej turizma; Rijeka: Državni arhiv, 2009., 55.

¹⁵ Povijest Opatije. URL: <http://visitopatija.com/hr/opatija/povijest/> (27.05.2017.)

¹⁶ Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest/> (27.05.2017.)

omogućio te posjete bila je izgradnja odvojka željezničke pruge Beč-Trst koji se pružao od Pivke do Rijeke.¹⁷

Kolodvor Opatija-Matulji iz 1873. godine bio je reprezentativna građevina za primanje umornih putnika i gostiju.¹⁸ Glavni kapital bio je u rukama Društva južnih željeznica koje je uz svoje pruge ulagalo u stvaranje luksuznih destinacija s vrhunskom uslugom. Društvo kupuje vilu Angiolinu 1883. godine, a godinu kasnije u neposrednoj blizini gradi se prvi hotel na jadranskoj obali koji danas postoji kao hotel *Kvarner*. U centru se otvara hotel *Kronprinzessin Stephanie* te se grade razni pansioni, vile, lječilišta, sanatoriji i kupališta.¹⁹ Opatija se svojom ponudom pretvara u poznato klimatsko lječilište i zaslugom znanstvenika i sveučilišnih profesora kao što je Julius Glax iz Beča kojemu je povjerena uprava Lječilišnog povjerenstva. Utjecajan liječnik i pisac koji je svojim radom oblikovao zamisao o Opatiji kao zimskom lječilištu je Juraj Matija Šporer.²⁰ I mnogi drugi ugledni doktori pisali su o primorskom gradu s blagom klimom te bi preporučili plivanje u čistom, toplom moru i šetnje parkom. Krajem 19. stoljeća uređuje se i infrastruktura, dobiva se električna energija i vodovod. Škola je otvorena još od 1833. godine, u gradu djeluje prva pomoć, vatrogasno društvo te je otvoren i kulturni dom *Zora*.²¹ Domaće pučko stanovništvo prilagodilo se promjenama te počelo nuditi razne usluge, od nošenja prtljage i vožnje čamcima do kvalitetne ponude u hotelima i kavanama.²² Tercijarna grana gospodarstva nudi ekonomsku stabilnost i pretvara grad u kulturno mjesto koje posjećuje aristokratska elita poput habsburških, pruskih i rumunjskih vladajućih obitelji te i razni poznati umjetnici kao James Joyce i Isadora Duncan.²³ Ambijentu grada pridonosi mnoštvo zelenih površina s autohtonim ili egzotičnim biljkama i historicistička srednjoeuropska arhitektura postavljena u mediteranski ambijent. Pod snažnim utjecajem Austro-Ugarske monarhije kupališne i turističke građevine podsjećaju na zimska lječilišta kao Badem kod Beča ili Karlovy Vari u današnjoj Češkoj.²⁴

20. stoljeće

Daljnji razvoj grada nastavlja se i u 20. stoljeću. U gradu su, uz željeznički promet i brodsku liniju Opatija-Rijeka, glavni prijevoz omogućavale kočije. Ali, zbog potrebe za

¹⁷ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 32.

¹⁸ Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest>. (27.05.2017.)

¹⁹ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 51-53

²⁰ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 17.

²¹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 38.

²² MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 25.

²³ Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest>. (28.05.2017.)

²⁴ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 48.

većom brzinom uspostavljena je tramvajska pruga 1908. godine od Matulja do Lovrana.²⁵ Novo groblje premješteno je na periferiju, grade se zgrade općine i suda, otvara se mala realna gimnazija i prva kina. Udvostručen broj kuća i veći broj stanovnika te razni grandiozni projekti upućuju na popularnost i kvalitetu Opatije kao turističke destinacije. Ispred parka Angiolina nasipavanjem je oblikovano kupalište Lido. Tu se trebala nalaziti monumentalna lječilišna palača (*Kurpalast*) koja bi sadržavala mnoštvo dvorana, restorane, prostore za čitanje i igru te zatvorene bazene. Izbijanje Prvog svjetskog rata spriječilo je realizaciju projekta. Službeno, grad je pripao Italiji 1920. godine Rapalskim mirom.²⁶ S vremenom gubi svoj nekadašnji status te postaje samo turističko boravište 1933. godine. Dolazi do razdoblja stagnacije bez gradnji i investicija u značajne sadržaje. Nakon otprilike dvije godine njemačke okupacije dolazi do oslobođenja grada 1945. godine.²⁷ Josip Broz Tito kao predsjednik Jugoslavije održao je govor s balkona današnjeg hotela *Imperial*.²⁸ Posljedično, građevine i poduzeća ulaze u državno vlasništvo i dolazi do promjene njihova imena. Prevladava masovni ljetni turizam te se gradi ljetna pozornica na Lidu gdje se održavaju razni festivali i nastupi.²⁹ U gradu ponovno postaje važan zdravstveni turizam te se osniva Zavod za talasoterapiju. Grade se novi hoteli poput *Ambasadora*, *Adriatica*, *Admirala* s marinom, dok se stari hoteli pregrađuju. Iznad Nove ceste i južnije prema Lovranu javljaju se nova stambena naselja.³⁰ U zadnjih dvadeset godina grad je doživio još razne promjene u svom urbanom tkivu no zadržao je funkciju turističkog mjesta u Primorsko – goranskoj županiji.

Razvoj grada i prvi perivoji u 19. st.

Početak 19. stoljeća jezgra grada bila je na području Vrutki, Strojbarića, Jelenkine Vasi te Škrbića. Samo nekoliko građevina bilo je na području Slatine i kod crkve sv. Jakova.³¹ Gradnjom raznih prometnica, dolaskom riječkih gostiju te bogate aristokracije iz Austro-Ugarske Monarhije u grad se počinje više ulagati i postaje poznato klimatsko lječilište i turističko odredište. Osim posebno uređenog zemljišta Društva južnih željeznica dokaz planskog razvoja grada je Građevni regulativ za Lječilište Opatiju iz 1899. godine. U njemu se spominju regulacijski nacrt i plan. Grafički dio predmetnog građevnog regulativa

²⁵ AMIR MUZUR (bilj. 6), 106-107

²⁶ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 50.

²⁷ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 65.

²⁸ Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest>. (28.05.2017.)

²⁹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 65.

³⁰ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 70-74

³¹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 29.

sadržavao je plan za nove ceste i obnovu postojećih. Uz to, bile su posebno označene parcele gdje se moglo graditi samo uz odobrenje općinskog zastupstva te carskog i kraljevskoga Namjesništva.³² Udaljenost novih građevina od cesta, obalnog puta i susjednih građevina zadano je u pisanom dijelu regulativa. Gušća izgradnja dozvoljena je na području Opatije i Voloskog, a veće udaljenosti bile su određene za Veprinac i Vasansku. Udaljenost između kuća ovisila je o njihovoj visini i stupnju izgrađenosti parcela. Također, Zapisnik Regulatornog odbora iz 1900. godine potvrđuje postojanje regulacijskog plana prema zamisli poduzetnika Dragutina Baruna Schwarza. Jasan pregled i rezultate spomenutog promišljenog pristupa može se vidjeti na planu grada iz 1897. godine. Prema građevinama, parcelama i prometnicama mogu se uočiti tri posebno uređene zone grada. Jedna od njih je prostor između samostanske crkve, vile *Angioline*, današnjeg hotela *Imperial* i područja Mandria.³³ Razne vile za bogate goste na području Mandrije, nazvano vjerojatno po stadima ovaca koje su se tamo okupljale, dao je podići Friedrich Schuler 1880-ih godina. Time je uređen privatni dio tog prostora, (što je uključivalo vilu *Flora*, *Laura* i *Kesselstadt*), a vila *Mandria* i bazar podignut ispred nje bili su važne građevine javnog života grada s uređenim zelenim površinama.³⁴ Druga zona obuhvaćala je prostor s vilama *Jenny*, *Warneck* i *Woraczyski* koji se danas nalazi nasuprot Zagrebačke banke. Prva vila za odvjetnika Karla von Loma iz Brna izgrađena je 1890. godine te je imala i maslinik.³⁵ Vila *Warneck* bila je adaptirana početkom 20. stoljeća za potrebe Gimnazije, a treća je prvotno pripadala obitelji grofova i baruna.³⁶ U povijesnom arhivu u Rijeci postoji i nacrt za integralno rješavanje prostora sa šest vila, sjeverno od *Parka Angiolina* (vila *Habsburg*, hotel *Central*, vila *Gisela*, vila *Aida*, vila *Szemere* i vila *Ambrosi*). Kwart u kojem se nalazio hotel *Central* bilo je preuzelo Društvo južnih željeznica te je vile osmišljavao arhitekt Oswald Meese.³⁷

Promatrajući grad u cjelini vidljivo je da središnji prostor zauzimaju osnovni sadržaji kao što su hoteli, depandanse i vile, glavni lječilišni perivoj, ljekarna, pošta, bazar i crkva.³⁸ Slatina je prvotno trebala imati praonicu i staje za konje, ali ipak je odlučeno da se izgrade hoteli i kupalište te se tako stopila s turističkim djelom grada. Spomenuti sadržaji i prostirali su se od Punte Kolove zapadu do Voloskog istoku.³⁹ Takvo urbanističko oblikovanje vidljivo

³² KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 38.

³³ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 40.

³⁴ AMIR MUZUR, Opatija = Abbazia : šetnja prostorom i vremenom, Rijeka-Opatija, 2000.

³⁵ BORIS ZAKOŠEK, Opatijski album, Rijeka, 2005., 64., 165.

³⁶ BORIS ZAKOŠEK, Opatijski album, Rijeka, 2005., 26., 86.

³⁷ AMIR MUZUR, Opatija – Abbazia, Itinerari za istraživače i radoznale, Rijeka - Opatija, 2001., 61.

³⁸ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 40.

³⁹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 38.

je i danas te se zato smatra značajnijom povijesnom jezgrom grada. Jednako tako izgled Opatije danas određuje i obalno šetalište ili lungomare izgrađeno na poticaj Društva za poljepšanje mjesta.⁴⁰ Prvi, sjeverni dio dovršen je 1889. godine (Volosko-Opatija) kada je car Franjo Josip I. službeno proglasio Opatiju klimatskim lječilištem, prvo takvo na istočnoj obali Jadrana. Drugi dio, do Lovrana, izgrađen je 1911. godine.⁴¹ Šetalište dugo 12 kilometara bilo je otvoreno svim građanima i posjetiteljima te privlačilo svojim mediteranskim ambijentom s kupalištima i sjenovitim odmorištima.⁴² Najraskošnije vile s bogatim perivojima izgrađene su u tom najužem obalnom pojasu. Na periferiji grada bili su sadržaji vezani za infrastrukturu kao što su spremnici vode, praonice rublja, peći za spaljivanje otpada i električna centrala prema Punta Kolovi. Lungomare i glavna cesta odredili su uzdužno prostiranje grada. Prvi pojas su odredile vile i perivoji, drugi uglavnom osnovni sadržaji za građanski život, a iznad toga bile su stambene kuće kao dio starije jezgre grada.⁴³

U Opatiji se u drugoj polovici 19. stoljeća javljaju razni primjeri javne i privatne perivojne arhitekture. U pitanju su gradski perivoji, perivojni trgovi, perivoji hotela, lječilišta, oni na posjedu vila i ljetnikovaca, perivoji građevina javne namjene, šetališta i ulični drvoredi. Kroz vrijeme mijenjaju im se nazivi, vlasnici i funkcija.⁴⁴ Između 1845. i 1860. godine Iginio Scarpa dao je urediti perivoj oko vile Angioline. Taj dio njegovog privatnog ljetnikovca ubrzo zbog primanja gostiju postaje javni prostor okupljanja. Društvo južnih željeznica tu funkciju još više naglašava, a vrt postaje lječilišni perivoj kasnije u vlasništvu Lječilišnog povjerenstva. Za precizno osmišljavanje prostora oko vile i crkve sa spomenutim perivojem u središtu zaslužan je Carl Schubert, ravnatelj bečkog Društva za izgradnju perivoja. On je odgovoran i za perivoj hotela *Kvarner* iz 1884. godine te perivoj *Kronprinzessin Stephanie* koji je uređen dvije godine kasnije. U svojoj knjizi *Der Park von Abbazia* opisao je cijeli urbanistički plan vila, hotela i depadansi okruženih perivojima. Važnost su imali i pješački putevi kao komunikacija između različitih dijelova, sve u svrhu društvenih susreta, odmora i uživanja u estetici uređene zelene površine. Zasađene su prepoznatljive biljke mediteranskog podneblja, ali i u skladu s trendom perivojne umjetnosti kraja 19. stoljeća razne egzotične vrste koje su donijeli pomorci.⁴⁵ Perivoj *sv. Jakova* uređivao se 1886. godine, a oblikovan je

⁴⁰ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 46.

⁴¹ AMIR MUZUR (bilj. 38), 24.

⁴² MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 46.

⁴³ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 41.

⁴⁴ BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI, *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, 2004., 204.

⁴⁵ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 45.

oko osi koja vodi od hotela *Kronprinzessin Stephanie* do mora te druga do hotela *Kvarner*.⁴⁶ Na planu iz 1897. godine može se zaključiti da je bilo 113 vila te da je uz kategoriju perivoja hotela označeno 6 pansiona, 3 hotela i 3 depandanse.⁴⁷ Krajem stoljeća na Slatini se nalazilo Časničko lječilište, hotel *Slatina*, istoimena vila te tenis igralište iza kojeg je izgrađen sanatorij *Quisisana*. Naručio ga je pivar Reininghaus iz Graza za svog zeta koji je bio liječnik. Prema sačuvanim razglednicama može se vidjeti prostrani park s stabalima i šetnicama koje je u parku uredio bavarski internist Max Joseph Ortel. U blizini je bilo i Lječilište državnih činovnika. Danas je sanatorij hotel *Opatija* iza kojeg je obližnji park Margarita koji se nekad nazivao perivoj *Franje Josipa I.*⁴⁸ Dječji sanatorij *Dr. Szego* nalazio se na mjestu današnjeg hotela *Belvedere* u smjeru Voloskog te je u blizini uređen javni perivoj na Lipovici o čemu piše u svojoj knjizi prof.dr. Adamović. Zahtjev za gradnju podnijelo je Društva za uljepšavanje Opatije 1887. godine. Površina o kojoj oni govore odgovora današnjem vrtu vile *Ransonnet* kojeg je uredio vlasnik, barun Eugen Ransonnet-Villez. S druge strane, Adamović govori o prostoru iznad glavne ceste gdje je danas parkiralište iza drvoreda crnika. Perivojnoj arhitekturi pripada i Šetalište *kralja Karola*, uređeno zelenilo oko crkvi sv. Roka i sv. Ane u Voloskom, groblje u istome mjestu i opatijsko groblje na Lesićevu kod kojeg je osnovni element oblikovanja čempres. Obalnim vilama pripada i vila *Minach* s reprezentativnim terasastim perivojem.⁴⁹

Razvoj grada i prvi perivoji u 20. st.

Opatija ostaje važno i popularno turističko mjesto početkom 20. stoljeća što dokazuje stalan porast broja stanovnika, nastavak gradnji i prenamjena velikog broja vila u hotele, pansione i sanatorije. U blizini vile Angioline, u smjeru luke nasut je teren za projekt lječilišne palače.⁵⁰ Nije realizirano radi izbijanja Prvog svjetskog rata te je umjesto toga uređen velik pješčanik zvan Lido.⁵¹ U tom prvom razdoblju na prostoru kupališta nalazile su se platnene kabine, tuševi, dva tenis terena, restoran i perivoj.⁵² Nagli urbanistički razvoj Opatije ima za posljedicu i novi Građevni red po uzoru na grad Pulu. Tijekom talijanske vlasti od 1920. do 1943. godine gubi se doticaj sa srednjoeuropskim gostima. Grad se u ponudi fokusirao na ljetnu kupališnu sezonu, a primat u turizmu na jadranskoj obali preuzimaju

⁴⁶ BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI (bilj. 45), 205-206

⁴⁷ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 47.

⁴⁸ AMIR MUZUR (bilj. 38), 72-73

⁴⁹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 47.

⁵⁰ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1),

⁵¹ MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ (bilj. 15), 64-68

⁵² KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 50.

Dubrovnik i Crikvenica. Grade se samo određene javne zgrade, ali se uređuju kupališta, ceste i sakralni objekti. Preko prometnica stvara se bolja povezanost s Rijekom (elektrifikacija željezničke pruge) i Venecijom (hidroplanska linija Trst-Opatija-Brijuni-Venecija). Osniva se turistički ured 1928. godine te je u prvoj polovici 20. stoljeća sagrađena Nova Cesta koja danas služi kao druga glavna cesta. Iako se smanjio broj gostiju i nije se puno gradilo uočena je važnost zaštite postojećih dijelova grada. Detaljno o tome zapisano je u Izmjeni i dopuni Građevnog reda za područje Opatija donesena 29.01.1927. godine. Pet članaka u poglavlju o zaštiti spomenika kulture i krajobraznih ljepota dio su povijesti o zaštiti baštine.⁵³ Također, javljaju se četiri godine prije Konzervatorske atenske povelje u kojoj se prvi puta službeno spominje zaštita perivoja kao dijelova spomenika. Za radove na građevinama koje imaju povijesnu ili umjetničku vrijednost moralo se dobiti dopuštenje općinskog načelnika na kojeg je utjecalo Građevno povjerenstvo te suglasnost Konzervatorskog zavoda. Što se tiče samih zelenih površina, neke se dalje uređuju, ali se i formiraju novi primjeri. Oko 1900. godine počinje zasađivanje perivoja *Franje Josipa I.*, prostora iza sanatorija *Quisisana*. Smješten je na relativno nagnutom terenu, a od biljnih vrsta sačuvane su skupine stabala i grmova kao što je hrast medunac i lovor. U pitanju je mali perivoj romantičarskog stila sa slobodno oblikovanim puteljcima i poljima te odmorištem Adelheide Ruhe (od kuda se širi pogled na središnji travnjak). Godine 1937. osmišljava se perivojni trg i parkiralište na Slatini. Uz postojeće kupalište osmišljena je još plaža te niz drvoreda palmi koje bi odvajale pješački prolaz i cestu. Na mjestu današnje fontane prva zamisao bila je postaviti skulpturalnu grupu. S ponešto promjena tako uređen teren javlja se i danas.⁵⁴ Od 1891. te sljedećih deset godina gradi se šumsko šetalište *Konig Karol Waldweg*. Financijsku potporu pružili su rumunjski kralj Karol, koji se jednom prilikom izgubio u šumi bez označenih puteva, i kraljica Elizabeta. Danas taj šumski put nosi ime prema njezinom književnom pseudonimu. Nalazi se iznad Slatine te se prostire obroncima Učke do Voloskog na oko 100 metara nadmorske visine. Vela i Mala Fortica dva su značajna vidikovca, a postoje i razne spomen ploče.⁵⁵ Uređeni su perivoji kod evangeličke crkve, dječjeg vrtića i groblja na Novoj cesti. Šišina mirina ili zidine vlasnika Šiše Jurkovića prostor je na području Vasanske, iznad Nove Ceste. Mađar Kuczor otkupio je od vlasnika tu parcelu 1926. godine kada više nije bilo slobodnih mjesta uz obalu. Odlučio je urediti prostor s vinogradima i botaničkim vrtom za kojeg se ulaz naplaćivao

⁵³ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 59.

⁵⁴ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 58.

⁵⁵ BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI (bilj. 45), 207.

turistima.⁵⁶ Ove godine planira se revitalizacija terasastih vrtova poznatijih pod imenom *Amerikanski vrtovi* (Kuczor se obogatio trgovinom u Americi).⁵⁷ U Građevnom redu iz 1927. godine spominje se i odgovornost građana da perivoje vidljive s javnih prometnica kontinuirano održavaju urednim i čistim. Nadalje, naglašava se njihova vrijednost jer određuju Opatiju kao vrtni grad.

Oslobođenjem grada od talijanske vlasti i njemačke okupacije dolazi do nacionalizacije hotela koji su usmjereni na ljetni turizam. Vile se pretvaraju u višestambene građevine ili odmarališta za radnike te dolazi do raznih preinaka građevina i njihove prirodne okoline. Javlja se nova stambena izgradnja u centru grada, iznad Nove ceste i područja Plahuti. Događa se i značajna promjena u blizini vile *Angioline* i njenog perivoja. Uz kupalište Lido 1957. godine izgrađena je ljetna pozornica prema nacrtima arhitekta Nevena Šegvića. Pozornica je imala ključnu ulogu u održavanju raznih festivala, kazališnih djela i kino-projeksija. S obzirom na tu rekreacijsku uslugu ne slaže se s idejama Firentinske povelje koja dio povijesnih vrtova i perivoja smatra mjestom za odmora i uživanje u blagodatima prirode.⁵⁸ Ali, na temelju detaljnijeg promatranja katastarskih karata i prikaza urbanističkog razvoja grada dr.sc. Koraljke Vahtar Jurković može se zaključiti da je sačuvan izvoran oblik jugoistočne granice gradskog perivoja. Zapravo je dio ideje o smještaju takvih sadržaja u blizini zaštićenog pejzažnog prostora. Sredinom stoljeća obnavlja se ideja o gradu kao središtu lječilišnog turizma o čemu svjedoče razni sastanci, kongresi i utemeljenje Zavoda za talasoterapiju (1957.) Grade se novi hoteli: *Ambassador* iznad plaže Tomaševac i *Adriatic I.* na glavnoj ulici u smjeru Punta Kolove. Šezdesetih godina grad se širi iznad Nove Ceste gdje nastaju stambena naselja. Jedno je *Zora* prema kojoj se mijenja naziv šumskog šetališta čiju putanju prekida, a drugo *Kosovo*, smješteno više prema istoku i s bolje riješenom prometnom povezanošću i parkiralištima. Uglavnom novi vlasnici vila nisu poštivali cjelovitost arhitekture i okolne prirode te dolazi do devastacija privatnih perivoja. Javni perivoji 1970. godine bili su perivoj vile *Angioline*, susjedni ispred crkve *sv. Jakova*, park *Ive Lole Ribara* (Margarita), perivoj *Gorovo* u blizini današnje srednje škole, perivoj iza tadašnjeg hotela *Slavija* (danas *Palace*), perivojni trg na Slatini, iza hotela *Imperijal*, ispod vile *Esperia* i Perivoj *Bulgaria* kod hotela *Belveder*⁵⁹. U drugoj polovici 20. stoljeća grade se novi hoteli

⁵⁶ AMIR MUZUR (bilj. 38), 127-128

⁵⁷ Novo lice Opatije. URL: http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-novo-lice-bisera-kvarnera-raskosni-projekti-vrijedni-stotine-milijuna-kuna-zauvijek-ce-promijeniti-vizuru-stare-dame/5684555/?fb_comment_id=1379548658732953_1379640795390406#f343565e154a308. (29.05.2017.)

⁵⁸ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 65.

⁵⁹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 68-71

kao *Admiral*, zajedno s marinom, dograđuje se hotel *Opatija*, vrše se rekonstrukcije hotela *Mozart* na glavnoj cesti u blizini hotela *Millenium*. Iznad Voloskog oblikuje se naselje Tošina, dok su planski nastala obiteljska naselja Punta Kolova i Hrenovo. Zaštićen obalni pojas određuje gradnju iznad glavne ceste, a gusta izgradnja manjih okućnica ne dozvoljava stvaranje perivoja u tradiciji grada. Dva osnovna središta naselja su u Opatiji i Voloskom.

Urbanistički razvoj grada najviše je oblikovan tijekom 19. i 20. stoljeća te je odredio tri pojasa u gradu, paralelna s obalom. Na pojasu između mora i glavne ulice između Voloskog i Opatije nalaze se kupališta, razne vile s perivojima i hoteli. Na tom dijelu danas se najviše ističe zelenilo koje obavija grad i koje je očuvano brigom vlasnika. U centru grada uz obalu smještene su reprezentativne građevine: *Vila Angiolina*, hotel *Kvarner* i crkva sv. Jakova. U drugom pojasu između glavne i Nove ceste nalaze se turistički sadržaji, građevine javne namjene i stambene kuće. Obiteljska stambena naselja i groblje su unutar trećega pojasa.⁶⁰ Prema Generalnom urbanističkom planu Opatije (1986.) grad je određen kao zona odmora i rekreacije, ali u nedostatku prostora sportski sadržaji su postali dio javnih parkova, kao što su tenis tereni u perivoju *Margarita*. Razne zelene površine određuju ambijent Opatije te se zato u planu zahtijevaju rekonstrukcije i obnove.⁶¹ Održavanje perivoja vila i ljetnikovaca ovisi o vlasnicima, ima onih pomno održavanih do zapuštenih. Od biljnih vrsta najviše su zastupljene egzote, europske vrste te najmanje one autohtone. Danas se tvrtka Parkovi brine o javnim perivojima, ponajviše o perivoju *Vile Angioline* gdje im se nalazi sjedište.⁶²

Gradski perivoji u Opatiji

Danas se u Opatiji nalazi devet gradskih perivoja, različitog stanja očuvanosti i površine, ali svi tvore cjelinu s vilama ili hotelima te su uglavnom dio zlatnog razdoblja razvoja grada. Najranije je uređen perivoj *Angiolina* (1845.), nakon kojeg slijede četiri javna perivoja s kraja 19. stoljeća (perivoj sv. *Jakova*, perivoj *Bulgaria*, perivoj u Ulici Vladimira Nazora i perivoj *Drage Gervaisa*), dva na početku 20. stoljeća (perivoj *Esperia*, perivoj *Margarita*), perivojni trg na Slatini realiziran 1938. godine te perivoj hotela *Imperial* iz 1970ih. Funkcija navedenih perivoja kod nekih se mijenjala, dok je kod drugih ostala jednaka. Od početka kao javni perivoji osmišljeni su park *Margarita*, obližnji trg Slatina i perivoj iza

⁶⁰ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 74.

⁶¹ KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 81.

⁶² KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ (bilj. 1), 90.

hotela *Imperial*. Društvo južnih željeznica odgovorno je za kompleks vila na području Mandrije. Iako se radi o privatnom vlasništvu okolina se smatrala javnim prostorom što je uključivalo Park u Ulici Vladimira Nazora. Park *sv. Jakova* bio je prvotno lječilišni perivoj, promatran zajedno s parkom *Angiolina*, a u 20. stoljeću mu se pristupa kao javnom perivoju.⁶³

Perivoji koji su izvorno bili dio vila te time privatnog vlasništva su: Perivoj *Angiolina*, perivoj *Drage Gervaisa* (vila grofice Gorove), perivoj vile *Esperia* i perivoj *Bulgaria*. Prvi navedeni je dobio javnu funkciju 1882. godine, drugi prvom polovicom 20. stoljeća, a zadnja dva nakon sredine 20. stoljeća.⁶⁴ Svi perivoji su smješteni unutar dva pojasa grada, najbliža moru. Tri u najatraktivnijem dijelu, uz obalu su oni najviše reprezentativni i gradsko središte života. U drugom pojasu, uz glavnu cestu nalazi ih se šest koji stvaraju prirodni ambijent arhitekturi. Izvan užeg centra grada su jedino perivoji *Bulgaria* (prema Voloskom) i *Esperia* (prema Lovranu).⁶⁵ Najbolji položaj u odnosu na izvore vode imaju perivoj *Margarita* i *Slatina*, koji su u blizini potoka Vrutki i perivoj *Esperia* uz potok Lerčicu. Pri gradnji arhitekture razmišljalo se o povezivanju s prirodnim okolišem što dokazuju prizemlja sa slobodnim pogledom na perivoje. Svi perivoji su smješteni na blago nagnutom terenu, osim perivojnog trga Slatine.⁶⁶ Jedini primjeri s perivojno-arhitektonskim građevinama su perivoj *Angiolina*, susjedni uz crkvu, na trgu Slatina i u perivoju *Drage Gervaisa*.⁶⁷ Ostali su uređeni sa stazama, skupinama stabala i grmlja, travnjacima, cvjetnim gredicama, uokvireni uglavnom betonskim rubnjacima. Stilovi samih perivoja ili odsustvo stila ovisilo je o povijesnom i društvenom kontekstu unutar kojeg su nastali. Neka imaju historicistička obilježja od kojeg je najreprezentativniji i najbolje očuvan primjer perivoj *Angiolina*, racionalno osmišljen s geometriziranim oblicima. S druge strane, kompozicija parka *Margarita* u kojem prevladava vegetacija i vijugave staze slijedi stil romantizma. U drugoj polovici 20. stoljeća uređivalo se bez stilskih oznaka, a oni koji imaju od početka takve karakteristike su perivoj *Esperia*, perivojni trg na Slatini i perivoj *Imperial*.⁶⁸

Perivoj *Angiolina*

Najstariji i najveći opatijski perivoj uređen na poticaj bogatog riječkog trgovca Higinia Scarpe je perivoj *Angiolina*. Nalazi se u blizini mora i pripada površini grada zaštićenog kao

⁶³ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010., 15.

⁶⁴ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 16.

⁶⁵ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 19.

⁶⁶ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 20.

⁶⁷ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 35.

⁶⁸ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 37-39

kulturno-povijesna cjelina. Nepravilnog je oblika, prostire se do plaže i vile *Amalie* na zapadu, pruža se uz glavnu cestu Maršala Tita na sjeveru, nalazi se do luke na istoku te do Lida i ljetne pozornice na jugu. Ogradom je odijeljen od ceste i luke, a visokim zidovima od ljetne pozornice.⁶⁹ Vila nazvana prema pokojnoj ženi Higinia Scarpe je služila kao ljetnikovac, ali je postala središte društvenog života dolaskom raznih gostiju. Time je privatni vrt pretvoren u perivoj. Građevina na dvije etaže podignuta je od tla prilaznim stepeništem te je s balkonom naglašeni središnji dio kata. Strogo sljedeći načela modula, zlatnog reza i simetrije vila odražava neoklasični stil koji je uglavnom pod utjecajem renesansnog arhitekta Andrea Palladia. Mijenjala je vlasnike kroz stoljeća, a danas je lokacija za Hrvatski muzej turizma.⁷⁰

Prva faza oblikovanja perivoja pokriva razdoblje između 1845. i 1860. godine.⁷¹ Jedna od drugih građevina uz vilu bila je Švicarska kuća. Nekad je bila *Milchstube* gdje su sluge obitelji Scarpa pripremali domaće mliječne proizvode.⁷² Pripadala je Paolu Scarpi koji ju je 1875. godine prodao grofu Viktoru Chorinskome. Od tada su se izmijenili razni vlasnici, a danas pripada muzeju te je u njoj stalna postava o povijesti grada. U blizini se nalazi i rasadnik s gospodarskim zgrada. Istočno od vile nalazio se ribnjak, a ispred nje današnji rondeau bio je ovalno uređen parterni vrt s dekorativnim cvijećem i četiri kuglasta grma, u skladu sa simetrijom vile. Ostatak su činile staze i zasađena stabala.⁷³ Mnoštvo Scarpinih poznanika bili su pomorci koji su iz jugoistočne Azije, Južne Amerike i Australije donosili razne biljke te je perivoj time postao izniman botanički vrt s egzotičnim biljnim vrstama.⁷⁴ Najvrednija je druga faza razvoja krajem 19. stoljeća (od 1883.) kada uređenje vodi Carl Schubert za Društvo južnih željeznica. Lječilišnom perivoju usitnjen je istočni dio na manje gredice, a ovalni vrt ispred vile oblikovan je u neobarokni rondeau. Sastojao se od živice šimšira, cvjetnih nasada te šljunčanih stazica između njih. Skupina palmi i agava naglašavali su os simetrije vile. Drugi arhitektonski dijelovi bili su staklenik, vrtlarska kuća i glazbeni paviljon koji svjedoči o tadašnjim društvenim aktivnostima za razonodu aristokracije.⁷⁵ U blizini središnjeg partera nalazio se i stalagmit iz Postojnske jame, visok preko dva metra.⁷⁶ Za vrijeme talijanske vlasti vodi se briga o sustavu navodnjavanja i u neposrednoj blizini

⁶⁹ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 41.

⁷⁰ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 44.

⁷¹ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 47.

⁷² Švicarska kuća. URL: <http://www.hrmt.hr/prostori-muzeja/>. (06.06.2017.)

⁷³ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 46.

⁷⁴ BOJANA I MLADEN ŠČITAROCI (bilj. 45), 205.

⁷⁵ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 47.

⁷⁶ AMIR MUZUR (bilj. 38), 126.

nastaje Lido. Novi naziv perivoj dobiva 1950. godine: *Park 1. maja*. Obuhvaćao je današnji perivoj *Sv. Jakova* i već se tada kod istočnog ulaza u perivoj nalazio spomenik Friedrichu Juliusu Schüleru, direktor Društva JŽ. Godine 1968. perivoj je zaštićen kao spomenik parkovne arhitekture.⁷⁷ Krajem dvadesetog stoljeća istočno od vile sagrađena je osmerokutna građevina nalik na nekadašnji glazbeni paviljon, a 1996. godine ponovno se vraća naziv *Park Angiolina*. Danas više nema stalagmita i ribnjaka, ali istočno od vile nalazi se spomenik Ivanu Matetiću Ronjgovu, meteorološka stanica i skupina stalagmita, u blizini kod travnjaka polje s kamelijama, a kod sjeveroistočnog ulaza sačuvan je romantični detalj s kamenim klupicama i vazom.⁷⁸ S obzirom na povijesni kontekst, arhitekturu i funkciju perivoj pripada historicističkom stilu. Stil je inače popularan u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća.⁷⁹ Smještaj uz obalu, lovorov gaj, egzotične biljke i niski parter koji omogućuje nesmetan pogled na more dokaz je pažljivo osmišljene lokacije i botaničke vrijednosti perivoja. Građevine karakteristične za historicističke perivoje su ribnjak, Švicarska kuća i gospodarski dio s rasadnikom. Istočno od vile uređeni su razni vijugavi putevi, nasadi i odmorišta. Nekadašnji stalagmit i glazbeni paviljon su sadržaji tipični za lječilišni perivoj, a u skladu s historicizmom javljaju se i klupe te svjetiljke. Spomenuta stilska obilježja su većinom ostala sačuvana i danas.⁸⁰

Perivoj Sv. Jakova

U blizini perivoja *Angiolina*, u smjeru Slatine i nakon hotela *Kvarner* uređen je perivoj *Sv. Jakova*, nazvan prema crkvi. Omeđen je s hotelima i obalom. Na sjevernoj strani nalazi se hotel *Milenij II*, na sjeverozapadnoj su hotel *Imperial* i glavna cesta, prema zapadu je hotel *Milenij I*, a u smjeru obale i šetališta nalazi se paviljon *Juraja Šporera*. Zapravo se perivoj sastoji od dva dijela između kojih je javni put, jedan između crkve i hotela *Imperial*, drugi ispred paviljona. Glavnu os gornjeg perivoja određuje staza i fontana Heliosa i Selene.⁸¹ Nju je napravio kipar Hans Rathaucky iz Graza koji je autor i biste Schülera te kipa Madonne u blizini crkve.⁸² Sastoji se od mramornog bazena na postolju i skulptura koje predstavljaju alegoriju dana i noći. Šljunčane staze nekad su zauzimale veću površinu nego nasadi koji su ograđeni niskim betonskim lukovima i stupićima. U perivoju se nalaze klupe karakterističnog

⁷⁷ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 48 - 49

⁷⁸ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 51-53

⁷⁹ BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI (bilj. 45), 86.

⁸⁰ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 55.

⁸¹ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 59.

⁸² AMIR MUZUR (bilj. 38), 25.

izgleda za cijeli grad. Umjetnički paviljon sagrađen je 1900. godine te je izvorno bio slastičarnica, a danas je u funkciji galerije.

Perivoj kao nastavak hotela *Stephanie* osmislio je Carl Schubert 1886. godine. Jedna glavna staza bila je usmjerena prema moru i naglašena okruglim proširenjem na kojem se nalazila fontana, a druga je vodila prema hotelu *Kvarner*. Zapadno od fontane zasađena su visoka stabla, a u jugoistočnom dijelu su bili oblikovani parterni nasadi (šišani šimšir, agave). Veći dio tog gornjeg dijela bio je pošljunčan za što bolju komunikaciju raznih smjerova. Schubert u historicističkom stilu određuje glavne značajke perivoja. Jasno su osmišljene osi koje povezuju bitne građevine s morem, najvažnija između hotela *Stephanie* i obalnog šetališta. Ornamentalni parteri nastavak su glavnog reprezentativnog pročelja hotela te se za njih uglavnom koristi prirodno raslinje. Ostvaren je nesmetan pogled na građevine, a ispred crkve gdje su bile zasađene biljke, nije bio posebno naglašen prostor. Najbitnija je bila javna funkcija perivoja. Početkom 20. stoljeća kod donjeg dijela sagrađena je slastičarna ispred koje su bile stolci i stolovi te dobiva funkciju lječilišnog perivoja. Tijekom talijanske vlasti samo se mijenja naziv perivoja, a sredinom 20. stoljeća dolazi do modifikacija partera čime se gubi originalan oblik. Nestaje široka staza koja vodi prema hotelu *Kvarner*. Polukružan popločani prostor ispred crkve i kip Madonnine javljaju se na katastarskoj krati iz 1970. godine. Svoj današnji naziv park je dobio 1996. godine.⁸³

Dva dijela perivoja nalaze se na dvjema različitim razinama tla, a povezuje ih stubište. Kompoziciju u gornjem dijelu određuju tri polja-travnjaka s cvjetnim nasadima i stablima, fontana te zapadno od nje visoko grmlje i red stabala, kao granica prema susjednoj parceli hotela.⁸⁴ Uz manju cestu kod hotela *Milenij II* nalazi se drvored palmi, a pinije prema jugu sakrivaju pogled na crkvu. U donjem dijelu perivoja, četverokutni prostor ispred paviljona je pošljunčan te se na njemu nalazi skulptorski rad Ljuba de Karine.⁸⁵ Taj prostor okružen je visokim grmljem i stablima, a granicu prema moru određuje kamena balustrada. Perivoj ukrašen mediteranskim biljkama stvara dojam jasno razumljivog prostora, povezanog prema okolini. Osmišljen je u historicističko-neobaroknom stilu. Dvije glavne osi određivale su njegov gornji dio, parteri sa šimširom i cvijećem bili su geometrizirani i dekorativni oblici te je podignuta neobarokna fontana. Sredinom 20. stoljeća partere zamjenjuju amorfne površine

⁸³ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 59-63

⁸⁴ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 64.

⁸⁵ Opatijske skulpture. URL: <http://visitopatija.com/hr/znamenitosti/opatijske-skulpture,788.html> (08.06.2017.)

te su staze postale uže, uglavnom se držeći smjera juga i istoka. Drugim riječima, oblikovano je u slobodnom pejzažnom stilu, bez stilskih karakteristika.⁸⁶

Perivoj Margarita

Iznad Slatine i iza hotela *Opatije* danas se nalazi Park Margarita.⁸⁷ U tom drugom pojasu grada uređena okolina pruža bolju zaštitu od bure i tu je izvorno očuvana šuma lovora i hrasta medunca koja pruža mir i odmor.⁸⁸ Teren je razmjerno nagnut, sastoji se od 22 parcele, a biljne vrste su uglavnom iste kao u parku Angiolina.⁸⁹ Park je nepravilnog oblika te nema arhitektonskih elemenata. Naglasak je više na florističkom sastavu.

Katastarska karta Opatije iz 1897. godine prikazuje perivoj sa stazama pod imenom *Kaiser Franz Joseph I. Anlage*. To je prva poznata informacija o toj površini, ali nepoznat je arhitekt koji je izradio nacрте za projekt. Podatke o stanju na početku 20. stoljeća nudi Adamićeva knjiga iz 1915. godine.⁹⁰ Za vrijeme talijanske vlasti perivoj je nazvan *Parco Regina Margherita* prema kraljici koja se udala za Umberta I., pripadnika savojske dinastije.⁹¹ Sredinom 20. stoljeća naziva se Park Ive Lole Ribara, a prema planovima može se uočiti razlika jedino u polju na jugoistočnom ulazu. Prije nešto više od četrdeset godina perivoj se proširuje prema zapadu gdje je Nova Cesta. Također, u blizini se grade tenis tereni. U skladu s planovima grada uređene su površine oko Nove Ceste i Ulice Velog Jože te još kod izvora Vrutki. Povijesni dio perivoja na jugu graniči s hotelom *Opatija*, na jugoistoku s Domom zdravlja, privatne vile nalaze se na sjeveroistoku, Nova Cesta sa sjeverne strane te je granica prema Ulici Velog Jože otprilike kod sportskih terena. Nagib terena odredio je uređenje staza i povezivanje različitih razina stubištem. Odmorište koje gleda na središnje polje perivoja naziva se Adelheid-Ruhe, a ima i drugih kao što je *Markusowsky sitz*. U pitanju su uvučeni dijelovi i kamene klupe. Prevladavaju polja s gusto posađenim stablima i grmovima, ali središnji je uglavnom otvoren travnjak. Oko njega je kružna staza, šira nego sve ostale. Postoji sedam ulaza u perivoj, od koja su tri sa zapadne strane. Nije otvoren prema okolini kao perivoj *Sv. Jakova*, već prema unutra što stvara dojam male zelene oaze. Park je osmišljen kao pejzažno-romantičarski s mrežom staza i puteljaka. Šljunčane staze, polja obrubljena kamenom, odmorišta i klupe su uz biljne vrste glavni elementi.⁹² Prevlast flore nad

⁸⁶ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 65-66

⁸⁷ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 69.

⁸⁸ BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI (bilj. 45), 206.

⁸⁹ Park Margarita. URL: <http://www.parkovi-opatija.hr/margarita.html>. (07. 06.2017.)

⁹⁰ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 72.

⁹¹ AMIR MUZUR (bilj. 6), 130.

⁹² KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 72-74

arhitekturom i odmorišta tipična su romantička obilježja. Obilježja stila u povijesnom dijelu sačuvana su i danas.⁹³

Perivojni trg na Slatini

Nakon hotela *Milenij* pruža se Ulica maršala Tita i obalno šetalište gdje se nalaze razni ugostiteljski objekti. Samo par minuta hoda udaljen je perivojni trg na Slatini, nasuprot betonske plaže. Trg je gradsko središte u sjeverozapadnom dijelu grada. Iza perivoja nalazi se benzinska postaja i autobusna stanica za prigradske buseve na Trgu Vladimira Gortana, a s jugozapadne strane pruža se Ulica Velog Jože koja se penje uzbrdo u smjeru Vrutki. Od svih perivoja nalazi se na najravnijem terenu. U njemu rastu stabala magnolije i pinije, a prema benzinskoj postaji odvojen je živicom lovora i tobirovca. Oko fontane je nisko šišan šimšir, trava i cvijeće. U cjelini je nepravilnog ovalnog oblika, a u središtu se nalazi spomenuta kružna fontana. Oko nje su zeleni parteri, veoma niska betonska ograda i šljunčana staza. Par klupa služi za odmor i omogućuje pogled na lungomare i plažu. Svjetlost tijekom noći pruža uglavnom okolni prostor, a poseban vizualno doživljaj stvara fontana kojoj voda bude osvijetljena raznim bojama.

Informacije o razvoju perivoja okruženog hotelima i lječilištima pružaju očuvani grafički prikazi, katastarske karte i zapisi o sjednicama Općine. Krajem 19. stoljeća na istočnom dijelu današnjeg perivoja nalazilo se igralište. U tom razdoblju Općina je potaknula oblikovanje perivoja kod Lječilišta časnika, s time da je odgovornost o stalnom uređenju pripala Lječilišnoj komisiji. Do novih promjena dolazi između 1927. godine i 1937. godine kada se mijenja izgled zapadnog dijela današnjeg perivoja. Ovaj put promjenu je potaknuo vlasnik dijela zemljišta Francesco Sterk te je Općini priložio nacрте S. Neuhauslera. Arhitekt je osmislio središnji dio oblika elipse unutar pravokutnog vrta te još osam polja i staze koje sve povezuju. U odnosu na plažu, šetalište, drvored i cestu time je stvoren logičan, prirodan nastavak za odmor u hladovini. Već 1938. godine Općina je otkupila zemljište i uređuje trg koji se tada zvao *Piazzale Savoia*. Zbog većeg broja gostiju i prometa određuje se prostor za parkiralište, iza perivoja. Određena je sadnja živice koja bi odvajala ta dva dijela. S obzirom na okolne zgrade poštivalo se da vlasnicima ne prekrije pogled na trg ili obalu. Zelene površine su nisko i dekorativno uređene, a oko fontane bilo je plan postaviti osam kamenih stupova s brončanom skulpturom u središtu. Tridesetak godina kasnije još se proširuje središnji dio s fontanom i formiraju dva bočna polja. Prema natječaju iz 1980ih jasno je

⁹³ Isto, 75.

poimanje tog prostora kao sekundarnog gradskog središta. Ukratko, jedan dio perivoja nekad je imao rekreacijsku funkciju, nakon toga je zapadni dio osmišljen kao vrt, a Općina je pretvorila prostor u javan perivoj s parkiralištem. Od tada mijenjaju se samo detalji u središnjem dijelu koje se proširuje, a bočna polja se smanjuju u odnosu na izvoran oblik. Postoje četiri prilazna puteva, a središte osi kompozicije je fontana s vodoskokom. U prvoj polovici 20. stoljeća perivoj je trebao imati elemente u skladu s tadašnjom modernom (stupovi, skulptura), ali je na kraju slobodnije oblikovan, na tragu historicističkog stila.⁹⁴

Perivoji u drugim mediteranskim gradovima

Na sjevernom Jadranu razvijaju se turistički gradovi i klimatska lječilišta na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće sličnih karakteristika s Opatijom. Gradovi dijele jednaku klimu i vegetaciju te neke društveno-gospodarske prilike. Također, dolazi do znanstvenog vrednovanja, uspostavljanja Lječilišnog reda i Društva za poljepšanje mjesta te zastoj u gradnji tijekom ratnog perioda. U smjeru Dalmacije, malo manje od pedeset kilometara od Opatije nalazi se Crikvenica. U tom gradu povijest perivoja započinje sredinom 19. stoljeća kada je postojao samo vrt pavlinaca koji je danas *Perivoj Nikole Cara*. Nakon toga perivoji se uređuju zapadnije uz obalu i u središnjem dijelu grada, slično kao gradski perivoji u Opatiji. Prvi javni uređeni perivoj danas nosi ime *Perivoj hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata*. Obalno šetalište nastaje na inicijativu Društva za unaprjeđenje i poljepšanje grada 1888. godine., a šetališna aleja i trostruki drvored devedesetih godina 19. stoljeća. Javljaju se i perivoji uz vile i hotele kao što je perivoj ispred *Hotela Nadvojvode Josipa*. Smjestio se na padini do mora, sadržavao egzotične biljne vrste pa i mali zoološki vrt. *Kupališni perivoj* iz 1902. godine koji se danas naziva *Perivoj mladih* izvorno je oblikovan u stilu kasnog historicizma. Sadržavao je kružne cvjetne nasade, topijarno oblikovano grmlje, vodoskoke, glazbeni paviljon i plesalište. Prema perivojnoj arhitekturi i funkciji društvenog okupljanja i rasonode sličan je perivoju *Angiolina*. S druge strane, u odnosu na druge crikveničke perivoje više je udaljen i smješten najzapadnije.

Crikvenica i Opatija imaju veći broj gradskih perivoja, smješteni su longitudinalno uz obalu i u središtu grada te su izvorno bili historicističkog stila. Na Velom Lošinju 1886. godine oblikuje se park-šuma *Pod Javori* na terenu s terasastim obroncima brda, vrijedna botanička zbirka s oko 200 biljnih vrsta. Mali Lošinj je grad koji se kao i drugi pod Austro-

⁹⁴ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 77-82

Ugarskom Monarhijom oblikuje u stilu historicizma i secesije u 19. stoljeću. Perivojna šuma nastaje na obali Čikat u blizini šetališta i kupališta. Unutar oba naselja, Mali i Veli Lošinj, javljaju se perivoji kapetanskih vila, brojne šetnice i perivoji oko hotelskih sklopova.⁹⁵ Spomenutim gradovima perivoji pružaju ambijentalnu turističku vrijednost te sadržavaju autohtonu vegetaciju, uz neke primjere egzota. Namijenjeni su za odmor i rekreaciju te su uz ljekovita svojstva mora bili dio liječničkih uputa za rehabilitaciju raznih gostiju.⁹⁶

⁹⁵ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 142-143

⁹⁶ KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ (bilj. 63), 151.

Zaključak

Opatija je grad smješten na obali Jadranskog mora, nedaleko od Rijeke i podno obronaka Učke s blagom sredozemnom klimom i vegetacijom. Parkovi su dio atmosfere grada i tvore njeno urbanističko tkivo. Prva poznata značajna građevina na ovom prostoru je samostan sv. Jakova kojeg su osnovali benediktinci iz sjeveroistočne Italije. Tijekom srednjeg vijeka bili su odgovorni kastavskom feudu. U 16. stoljeću granica grada se protezala od potoka Tomaševac do izvora Vrutki. Obiteljske kuće grade se na višem terenu uz izvore vode i u blizini Veprinca i Kastva (Strojbarići, Jelenkina Vas). Stanovništvo se bavi ribarstvom, ovčarstvom, skromnom trgovinom, a pomorstvo se razvija u 18. stoljeću. Vrtovi kuća bili su izvor prehrane i preživljavanja, a o parkovima se može govoriti u 19. stoljeću kada se grad transformira u kulturno i turističko središte Austro-Ugarske Monarhije. Začetak današnjeg parka vile Angioline oblikuje se 1845. godine dolaskom riječkog trgovca Higinia Scarpe. Vrt ubrzo prelazi u javnu funkciju perivoja dolaskom raznih gostiju iz okolice te europske aristokracije. Uz mediteranski lovor sade se i razne egzotične vrste te je kasniji perivoj u posjedu Južnih željeznica sadržavao glazbeni paviljon, vrtlarsku kuću, gospodarska zdanja, dekorativan rondeau ispred same neoklasične vile. Carl Schubert zaslužan je za novo oblikovanje. On je osmislio i obližnji perivoj ispred hotela *Imperial*, što je danas park Sv. Jakova. Oblikuju se i perivoji drugih hotela, vila i lječilišta. Zdravstvena i rehabilitacijska uloga perivoja bitna je posebno od kada je grad proglašen klimatskim lječilištem. Perivoj sanatorija *Quisisana* nalazio se iznad Slatine i osmišljen je prema uputama njemačkog liječnika Maxa Josepha Ortela. Skupine stabala, grmlja i prostrane šetnice nekad su krasile prostor ispred današnjeg hotela *Opatija*. U 19. stoljeću na poticaj Društva za poljepšavanje grada uređuje se i perivoj uvale Lipovica. U prvoj polovici 20. stoljeća uređuju se perivoji u drugom i trećem pojasu grada, u blizini Nove ceste. *Perivoj Franje Josipa I.* je romantičarskog stila s vijugavim stazama i prevladavajućom florom nad arhitektonskim elementima, a smješten je iznad nekadašnjeg perivoja *Quisisana*. Nasuprot plaže, šetnice i drvoreda 1937. godine uređen je perivojni trg Slatina kao javni prostor odmora u zelenilu. Zapadnije jedna cesta vodi do Vasanske gdje je Mađar Kuczor uredio botanički vrt iznad Nove Ceste. Osim obalne šetnice, nastaje šumsko šetalište na poticaj rumunjskog kralja Karola koje se pruža iznad Opatije i Voloskog, a sadrži dva vidikovca i spomen-ploče. U drugoj polovici 20. stoljeća nastaju stambena naselja sjeverno i zapadno od grada, a javljaju se novi perivoji kao kod vile *Esperia* i *Bulgaria*. Opatija ima devet gradskih perivoja koji se nalaze uz obalu ili središnji dio grada, ali ima i onih privatnih uz određene hotele i vile. Oni

najstariji uglavnom odražavaju historicistički stil, dok je u 20. stoljeću bilo uobičajena slobodna pejzažna konstrukcija. Takva obilježja javljaju se i kod drugih mediteranskih, turističkih gradova s obalnim šetalištima, hotelima, vilama i perivojima, posebice kod Crikvenice.

Popis literature

DRAGUTIN KIŠ, Hrvatski perivoji i vrtovi, Zagreb, 1998.

MIRJANA KOS-NALIS – JULIJA LOZZI - BARKOVIĆ, Kvarnerska kupališna baština: Nestala kupališta s kraja 19. i početka 20. stoljeća, Opatija – Rijeka, 2009.

AMIR MUZUR, Kako se stvarala Opatija, Zagreb, 1998.

AMIR MUZUR, Opatija – Abbazia, Itinerari za istraživače i radoznale, Rijeka - Opatija, 2001.

AMIR MUZUR, Opatija = Abbazia : šetnja prostorom i vremenom, Rijeka-Opatija, 2000.

BOJANA I MLADEN ŠĆITAROCI, Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb, 2004.

PETAR TRINAJSTIĆ, Opatija – Hrvatska, Opatija, 1994.

KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

KORALJKA VAHTAR – JURKOVIĆ, Opatija: urbanistički razvoj i perivojno naslijeđe, Rijeka, 2004.

BORIS ZAKOŠEK, Opatijski album, Rijeka, 2005.

Udruga INECO. Povijesni razvoj. URL: <http://ineco.posluh.hr/pgz/kastav/povijest.htm>. (26.05.2017.).

Povijest Opatije. URL: <http://www.opatija.net/hr/povijest>. (27.05.2017.)

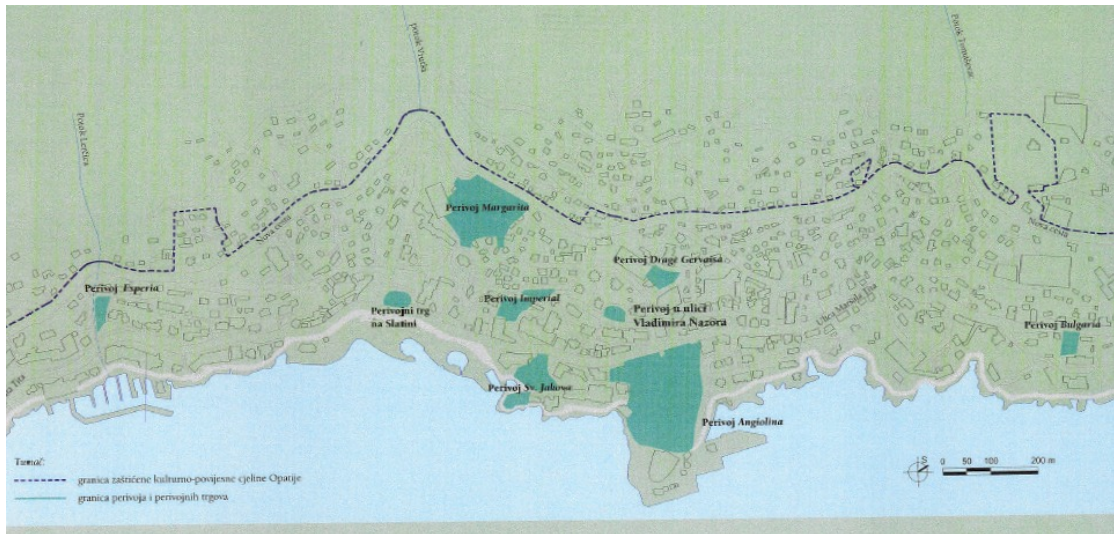
Povijest Opatije. URL: <http://visitopatija.com/hr/opatija/povijest/> (27.05.2017.)

Švicarska kuća. URL: <http://www.hrmt.hr/prostori-muzeja/>. (06.06.2017.)

Opatijske skulpture. URL: <http://visitopatija.com/hr/znamenitosti/opatijske-skulpture,788.html> (08.06.2017.)

Park Margarita. URL: <http://www.parkovi-opatija.hr/margarita.html>. (07. 06.2017.)

Prilozi

Slika 1. Perivoji i perivojni trгови u Opatiji, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 2. Orto-foto snimak perivoja Angiolina, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 3. Perivojna kompozicija perivoja Angiolina, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

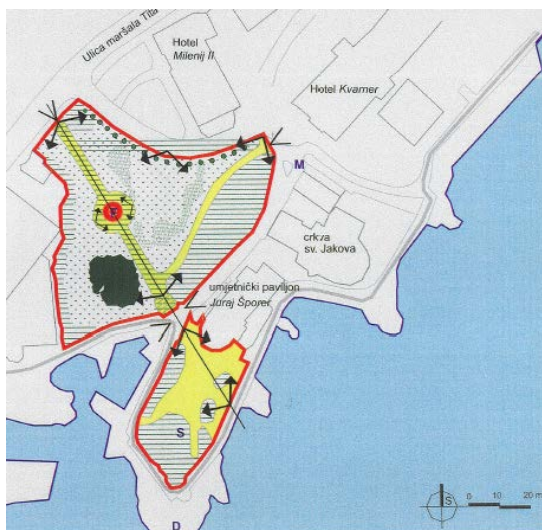
Slika 4. Vila Angiolina. preuzeto: http://www.kvarner-touristik.com/en/villa_angiolina/108_108/18, 02.06.2017.

Slika 5. Švicarska kuća, preuzeto: <http://visitopatija.com/hr/dogadanja/dogadanja/hrvatski-muzej-turizma---izlozbe,743.html>, 02.06.2017.

Slika 6. Orto-foto snimak perivoja Sv. jakova, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 7. Perivojna kompozicija Sv. Jakova, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 8. Park Sv. Jakova, preuzeto: <http://www.opatija.net/hr/atrakcije/park-sv-jakova-i-park-angiolina>, 06.06.2017.

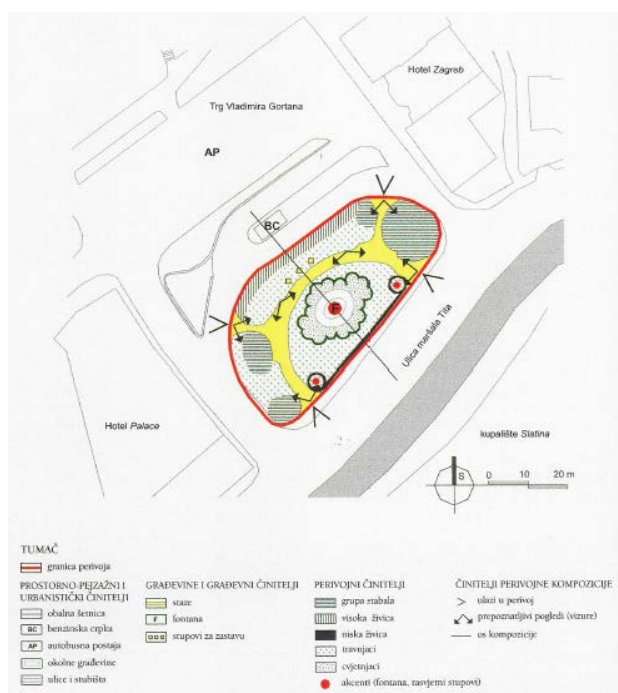
Slika 9. Orto-foto snimak perivoja Margarita, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 10. Perivoj Margarita, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 11. Orto-foto snimak perivojnog trga na Slatini, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 12. Perivojna kompozicija perivojnog trga na Slatini, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.

Slika 13. Perivojni trg na Slatini, preuzeto: KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ, Opatijski gradski perivoji, Rijeka: Glosa; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2010.